

Teoretické otázky psychológie v práve

Každá vedná disciplína sa rozvíja v čase a priestore, pričom vychádza zo svojich pôvodných zistení, na základe ktorých rozširuje a prehľbuje svoje poznatky za simultánneho plnenia spoločenských požiadaviek prirodzene vznikajúcich v spoločenskom a historickom rámci tej ktorej doby. Výnimkou nie je ani psychológia, ktorá sa v tej najvšeobecnejšej rovine zaoberá skúmaním správania a prežívania. Pôvodne kompaktná a jednoliata veda sa začala rozrôzňovať a poskytovať svoje poznatky všetkým oblastiam spoločenského bytia, kam žiaľ patrí aj odvrátená tvár ľudskej povahy a to je jej zlyhávanie v podobe porušovania základných morálnych princípov. Tak vznikla aj forenzná psychológia ako nevyhnutná súčasť aplikovaných vied, pomáhajúca riešiť širokú problematiku kriminality ako sociálno-patologického javu v spoločnosti.

1. Vymedzenie odboru, vzťah psychológie k právu

Forenzná psychológia je teda psychologická disciplína aplikovaná v oblasti práva. Integruje relevantné poznatky psychologických odborov, predovšetkým psychológie osobnosti, psychopatológie, klinickej a sociálnej psychológie na jednej strane a na strane druhej poznatky právnych disciplín, kriminológie a sociológie.

Označenie pochádza z latinského základu fórum, tzn. trhovisko, námestie, kde sa odohrávali taktiež súdne spory.

Forenzná psychológia sa nezaobera psychológiou práva, tzn. psychologickými mechanizmami vzniku a vývoja práva a jeho uplatňovania. Psychológia práva je súčasťou filozofie práva (Netík, Netíková, Hájek, 1997).

Samotný predmet foreznej psychológie sa vymedzuje jej predstaviteľmi rôzne široko, v závislosti od teoretických východísk, užšej špecializácie, i od stupňa rozvoja právnych a psychologických vied v jednotlivých krajinách. Z množstva definícií uvedieme iba tie, ktoré najvýstižnejšie pokrývajú úlohu psychológie v práve.

Podľa Čírtkovej (Čírtková, Červinka, 1994) je forenzná psychológia aplikovaná psychologická disciplína, ktorá sa zaoberá správaním a prežívaním ľudí v situáciách regulovaných právom, predovšetkým právom trestným.

Hess (In: Heretik, 2004) definuje foreznú psychológiu podľa jej 3 funkcií: poskytuje psychologické služby justičným a legislatívnym systémom, získava špeciálne znalosti o legálnych záležitostiach, ktoré sa dotýkajú psychologickéj praxe a uskutočňuje výskum právnych problémov, ktoré zahŕňajú psychologické procesy.

Podľa Heretika (2004) sa forenzná psychológia zaoberá psychológiou jednotlivých účastníkov právneho procesu, psychickými a sociálno-psychologickými zvláštnosťami jednotlivých etáp jeho realizácie (psychológia vyšetrovania, súdneho procesu, výkonu trestu) i psychologickými problémami právnych odvetví. Ústredná je zameranosť na osobnosť človeka v zložitej interakcii so svetom, vrátane prispôsobenia sa právnym a sociálnym normám. Dobrotka (In: Heretik, 2004) preto vidí hlavnú náplň foreznej psychológie v praxi v hodnotení subjektívnej zložky zlyhania ľudského súčiniteľa sociálnej interakcie s ohľadom na jeho spoločenský a trestnoprávny dosah.

Právo v psychológii je možné zaradiť medzi vedy behaviorálne, tzn. náuky o správaní. Právo upravuje vybrané spoločenské vzťahy a procesy a slúži ako všeobecný sociálny regulatív. V trestnej oblasti zhŕňa a označuje nebezpečné sociálno-deviantné správanie, tzn. také správania, ktoré ohrozujú štruktúru a funkciu systému, priraduje k nim sankcie a vymedzuje podmienky a spôsoby ich aplikácie. **Jeho základný prístup je hodnotiaci.** Ten v trestnej oblasti spočíva v porovnávaní ľudského správania so všeobecnými spoločenskými normami.

Psychológia sa orientuje jednak na poznanie psychických javov, jednak na použitie získaných poznatkov v rôznych oblastiach spoločenskej praxe (výber osôb, terapia a pod.). **Jej prístup nie je hodnotiaci** v tom zmysle, že by konkrétnym javom, napr. správaním, prisudzovala mravný význam.

Obe vedné disciplíny – právo a psychológia – sa spájajú vo funkcii poznávacej. Adekvátne klasifikácia správania (právna kvalifikácia činu) sa nutne musí opierať o poznanie jeho bezprostredných príčin (motivácie), miery uvedomenia si jeho cieľov (zavinenia a pod.). Do značnej miery druhým styčným bodom oboch disciplín je ich cieľ – modifikácia deviantného správania (ochrana spoločnosti). V týchto oblastiach sa k sebe blíži ich jazyk, čo uľahčuje vzájomné ovplyvňovanie, event. obohacovanie (Netík, Netíková, Hájek, 1997).

2. Stručný prehľad histórie psychológie v práve

Postoj spoločnosti k právnym normám a ich porušovateľom na jednej strane a k psychologickému podmienenosti správania a jeho porúch na strane druhej sú odrazom kultúrno-historického vývinu ľudskej spoločnosti. V špirále vývinu ľudského poznania sa mnohé názory a spoločenské postoje objavujú znova – vždy ovplyvnené nahromadenými vedeckými poznatkami a zmenami spoločnosti. Prvý vrchol dosiahlo ľudské poznanie

v oblasti psychiatricko-psychologických vied i v oblasti práva v **antike**. V dielach antických lekárov nachádzame psychopatologické klasifikácie a termíny z ktorých sa mnohé používajú dodnes, i pozoruhodné názory na etiológiu a terapiu duševných chorôb.

Hippokrates (466-377) klasifikoval duševné ochorenie do 7 skupín:

- Phrenitis (akútna duševná choroba sprevádzaná horúčkou)
- Mánia (akútna duševná choroba bez horúčky)
- Melanchólia (všetky druhy chronických duševných ochorení)
- Epilepsia
- Hystéria
- Skýtska choroba (perverzia, transvesticizmus).

Domitius Ulpianus (170-228) - rímske právo – duševne chorý človek nie je zodpovedný za svoje činy.

Stredovek – v období stredoveku prevažovalo chápanie duševnej choroby i sociálnej patológie ako **prejavu posadnutosti**. Praktizoval sa **exorcizmus** (vyháňanie diabla). Stredoveké nehumánne postoje ešte dlho poznamenávali i právnu prax. Posledná bosorka bola na našom území upálená až koncom 17. storočia a **tortúra** (mučenie pri súdnom vyšetovaní) bola v Rakúsku zrušená až v roku 1776. Pre historickú spravodlivosť je dôležité poznamenať, že paralelne existovali kláštorné útulky pre duševne chorých. Mnohí neagresívni „boží blázni“ žili a boli tolerovaní zdravou societou. Okrem exorcizmu sa uplatňovalo **exkomunikovanie** (vyobcovanie) duševne chorého zo spoločnosti (paralela s novodobými detenčnými ústavmi).

Obdobie **renesancie a osvietenstva** prinieslo postupný návrat k antickým náhľadom na vznik duševných chorôb a ich liečenia. Spoločensko-historické predpoklady na zásadnú zmenu náhľadu na duševné ochorenie a delikvenciu vytvorila filozofia osvietenstva a buržoáznej revolúcie na prelome 18. a 19. storočia.

Taliansky kriminológ C. **Beccaria** (1738-1794) formuloval zásady trestného práva v zmysle „**žiadny zločin bez zákona**“ a „**žiadny trest bez zákona**“. Zločinnosť prestal pripisovať posadnutosti, ale vysvetľoval ho čisto svetskými príčinami, ako sú chudoba, nevedomosť, egoizmus.

Ph. Pinel (1745-1826) „**oslobodil chorých z reťazí**“. Začal tým **éru psychiatrického ústavníctva**, ktorá znamenala budovanie špeciálnych zdravotnícko-detenčných zariadení pre duševne chorých. Pinel a jeho nasledovníci v Európe a zámorí zaviedli moderné liečebné a rehabilitačné postupy (Heretik, 2004).

Začiatky forenzej psychológie (**prvá etapa**) sa objavujú na konci 18. storočia prácami C. von Eckartha (1791), J. Schaumanna (1792) a A. Müncha (1799), ktorí boli orientovaní predovšetkým kriminalisticky. Prvá etapa vývinu forenzej psychológie vrcholí na prelome 19. a 20. storočia monografiou „**Kriminalpsychologie**“ od H. Grossa (1905) a **Claparédovými prednáškami súdnej psychológie** na univerzite v Ženeve. Tieto prednášky znamenali začiatok druhej etapy vývinu forenzej psychológie, etapy „súdnej“ (Netík, Netíková, Hájek, 1997).

Kraepelin, Bleuler a Kraft-Ebing (koniec 19. storočia) vypracovali **klasifikáciu duševných chorôb**, ktorá sa v európskej psychiatrii používa prakticky dodnes. Systematicky sa začali zaoberať i **forezným významom jednotlivých duševných ochorení**. Zmena náhľadu na duševné ochorenia sa prejavila i v zákonodarstve. Vo väčšine vyspelých krajín sa kodifikovali predpoklady na stanovenie trestnej nezodpovednosti pre duševné ochorenie (**nepríčetnosť**) (Heretik, 2004).

Skutočným začiatkom **druhej etapy** je známy pokus J. **McKeen Cattella** z roku 1893 s univerzitnými študentmi, dokazujúci nespoľahlivosť svedeckej výpovede. Psychológia, v tej dobe reprezentovaná v Európe A. **Binetom**, W. **Sternom**, K. **Marbom**, A. **Schrenk-Notzingom** a v USA spomínaným **Cattellom** a predovšetkým H. **Munsterbergom**, vstupuje do súdnej siene, aby pomohla súdu pri posudzovaní dôkaznej hodnoty svedeckých výpovedí (tzv. **vierohodnosti**). Vtedajší znalci boli pozývaní predovšetkým obhajcami obžalovaných a závery znaleckých posudkov tomu svojím skepticizmom zodpovedali. V roku 1909 zakladajú G. M. **Fernandová** a W. **Healy** v Chicagu **prvú kliniku pre mladých páchatel'ov** (The Juvenile Psychopathic Institute), ktorá spočiatku slúžila chicagskému súdu ako diagnostické centrum, v ktorom boli aplikované poznatky vied psychologických a psychiatrických aj vo sfére terapie. (Historicky prvý ústav pre mladistvých bol však zriadený v Anglicku v 16. storočí.) L. **Terman** (1916) a L. **Thurstone** (1922) spolupracovali pri **výbere policajtov do Policajného zboru**.

Súbežne sa vyvíja kriminalistická psychológia využívajúca experimentálne metódy. W. H. **Marston**, považovaný za „otca forenzej psychológie“ používa **detektor lži**. Od 40. rokov min. st. mohli psychológovia posudzovať ako znalci i **príčetnosť obžalovaného** (Netík, Netíková, Hájek, 1997).

V Rusku ako prvý sa o zavádzanie empirických metód do **výskumu delikvencie** zaslúžil B. M. **Bechtere**v. I **Lurija**, neuropsychológ, začínal vo výskume delikvencie (Heretik, 2004).

Forenzná psychológia sa vo svojom vývoji v prvých dvoch etapách orientovala na riešenie praktických úloh kriminalistiky a justície. Významnou mierou k tomu prispievali jednak právni odborníci, v Európe predovšetkým kriminalisti a jednak psychológovia inak orientovaní. Preto prevládala prakticistický prístup, čo sa odrážalo v absencii vlastnej psychologickéj teórie kriminálneho správania a teda v obmedzenej aplikovateľnosti poznatkov.

Tretej kriminologickej etape, ktorá začína v 60. rokoch min. st., predchádzali dielčie práce H. H. **Goddarda** (1914) a **oligofrénnom páchatel'ovi, psychoanalytická práca**. A. **Aichorna** a K. **Friedlanderovej** (1947) o **kriminálnom správaní**, avšak za prvú, relatívne komplexnú psychologickú teóriu kriminálneho správania možno považovať až prácu H. J. **Eysencka** „**Crime and Personality**“ (1964). Eysenckova koncepcia prakticky dodnes stimuluje systematický výskum. Vzápätí na to publikujú E. I. **Megarggee** (1966) a M. E. **Wolfgang** a F. **Ferracuti** (1967) svoje **teórie kriminálneho násilia** (Netík, Netíková, Hájek, 1997).

Naša **história foreznej psychológie** je úzko spätá s Českom. Za bývalého Československa publikovali veľa prác s foreznou problematikou významní psychiatri v oblasti **agresológie** (**Vondráček, Študent, Guensberger, Pogády**), vo **foreznej alkohológii a toxikománii** (**Drtil, Útrata, Kolibáš, Novotný**), vo **foreznej pedopsychiatrii** (**Mečír**), v **sexuológii** (**Hynie, Raboch, Zvěřina**). Zakladateľskou osobnosťou našej foreznej psychológie bol **G. Dobrotka** (1918-2002). Od začiatku 50. rokov publikoval rad prác o náplni a úlohách foreznej psychológie, o **analýze motivácie trestnej činnosti, sociálnej prognostike, juvenilnej delikvencii, viktimológii** a spolu s M. Kokavcom o **súdnolekárskej psychológii**. Zavedol i samostatnú **výučbu foreznej psychológie pre poslucháčov medicíny, psychológie, práva a špeciálnej liečebnej pedagogiky**. Z českých psychológov sa psychologickou problematikou v **penológii** intenzívne zaoberal J. **Čepelák**. Mnoho psychológov publikovalo práce o rôznych aspektoch **juvenilnej delikvencie** (**Pardel, Vallašková, Kačáni, Matula, Štúrová, Kožnar a i.**).

V 90. rokoch min. st. boli v Česku publikované viaceré učebnice a monografie foreznej psychológie určené rôznemu okruhu odborníkov. Napr. **Čírtková** „**Forezní psychologie**“ (1994) a „**Kriminální psychologie**“ (1998), **Netík** a spol. „**Psychologie v právu**“ (1997), **Pavlovský** a spol. „**Soudní psychiatrie a psychologie**“ (2001, 2009), **Černíková** „**Sociální ochrana**“. V oblasti **sexuológie, diagnostiky a liečbe sexuálnych deviantov** pokračujú a vedecky publikujú **Brichcín, Kolářsky, Madlafousek, Kožnar, Weiss** a i. Na Slovensku vyšla monografia foreznej psychológie **G. Dobrotku** (v

spoluautorstve s T. Nagaiom a O. Prokopom) „**O mysticizme krvi a iných poverách**“ (1997). A. Heretik vydal prvú vysokoškolskú učebnicu pre psychológov a právnikov „**Základy foreznej psychológie**“ (1993), monografiu „**Extrémna agresia I. Forezná psychológia vraždy**“ (1999) a **Foreznú psychológiu** (2004). O nových trendoch v oblasti závislostí i vo vzťahu ku kriminalite monograficky publikovali E. Kolibáš a V. Novotný (1996) a A. Nociar (2001). Vyšli i špecializované vysokoškolské učebnice psychiatrie pre poslucháčov práva a Akadémie PZ J. Fleischer a spol. „**Základy súdnej psychiatrie**“ (2000, 2003), „**Policajná psychológia**“ (1996), „**Úvod do policajnej psychológie**“ (2000) a „**Sociálna psychológia a právnik**“ (2006) od G. Dianišku. V oblasti **psychologickej sexuológie** je publikačne činný R. Mathé, ktorý je zároveň vydavateľom radu publikácií z oblasti forezných vied. I po rozdelení republík pokračuje spolupráca českých a slovenských psychiatrov a psychológov na monotematických súdno-psychiatrických konferenciách, z ktorých vychádzajú teoreticky i kazuisticky cenné zborníky.

V súčasnosti pôsobí väčšina našich forezných psychológov v expertíznej činnosti (ako znalci z odvetví klinickej psychológie, detskej psychológie, dopravnej psychológie a sexuologickej psychológie), vo výskume (rezortné výskumné inštitúcie ministerstiev spravodlivosti a vnútra), vo väzenstve, ďalej v oblasti primárnej (psychologické poradne pre deti a mládež) i sekundárnej (DD, VÚM) prevencie delikvencie. Odborne a profesijne sú psychológovia na Slovensku združení v sekcii foreznej psychológie Slovenskej psychologickej spoločnosti a Slovenskej komory psychológov (Heretik, 2004).

3. Členenie forezných disciplín

Z definície **foreznej psychológie** vyplýva, že svojou náplňou zasahuje do dvoch vedných systémov – **psychologických a právnych vied**. Medzi právne vedy, pre ktoré je charakteristická tesná väzba s foreznou psychológiou, sú **restné právo, občianske právo, kriminalistika, kriminológia a penológia**. Systém psychologických vied sa tradične člení na teoretické odvetvia (**všeobecná psychológia, vývinová psychológia, psychopatológia**), špeciálne odvetvia (**sociálna psychológia, porovnávacia psychológia**) a aplikované odvetvia (**klinická, pracovná, pedagogická**). **Foreznú psychológiu** **zaradujeme medzi aplikované psychologické vedy**. Opiera sa o poznatkovú základňu a o metódy ostatných teoretických, špeciálnych i aplikovaných odvetví. Tieto psychologické disciplíny však zároveň obohacuje o rad nových zistení, najmä o správaní človeka v záťažových, hraničných situáciách, v uplatňovaní i v konfrontácii so sociálnymi a právnymi normami.

Z hľadiska systému právnych vied patrí forenzná psychológia do skupiny špeciálnych forenzných vied, ktoré pomáhajú právnej praxi. Okrem foreznej psychológie sem patria:

- a) **Súdne lekárstvo** (skúma príčiny a mechanizmy násillia, zranenia smrti)
- b) **Forezná psychiatria** (zaoberá sa psychickými poruchami z hľadiska posúdenia trestnej zodpovednosti, možnosťou plnohodnotnej účasti na súdnom pojednávaní a indikáciou ochranných opatrení zdravotného charakteru)
- c) **Technické a chemické vedy** (zahŕňajúce rad špeciálnych odvetví a pomáhajúce riešiť rôzne čiastkové otázky vyšetrovacej a súdnej praxe)
- d) **Forezná sociológia a štatistika** (zaoberajúce sa sociologickými geografickými otázkami a vyhodnocovaním štatistických ukazovateľov rozšírenia delikvencie a kriminality v spoločnosti) (Heretik, 2004).

Z hľadiska **aplikácie v praxi** hovoríme o:

- **Psychológii v občianskom práve**
- **Psychológii v trestnom práve a**
- **Psychológii v oblasti zaobchádzania v páchatel'om, event. obeťou TČ** (Dobrotka, Weiner a Hess In: Netík, Netíková, Hájek, 1997).

Najvhodnejšie sa javí **Neumannove členenie** (1976 In: Netík, Netíková, Hájek, 1997), ktoré sa ako o kritérium opiera o **fázu procesu aplikácie práva** a fakticky odráža väčšinu problémových okruhov, na riešení ktorých sa psychológia v oblasti práva podieľa. Pre účely výkladu je táto schéma nasledovná:

- a) **Kriminalistická psychológia** (fáza prípravná) – zameriavajúca sa na osobnosť policajta, predovšetkým vyšetrovateľa, ďalej obvineného, svedka a na ich interakciu v špecifických podmienkach (výsluch, výpoveď), psychologickou expertízou v trestných veciach, profilovanie neznámeho páchatel'a.
- b) **Súdna psychológia** (fáza rozhodovacia) – v centre pozornosti leží osobnosť sudcu, prokurátora, obhajcu, i obžalovaného a ich vzájomná interakcia v súdnej sieni, psychologická expertíza vo veciach občianskoprávných (rozvodové konanie, závet a pod.) a psychologické aspekty výberu, výcviku a rozhodovacieho procesu sudcu.
- c) **Penitenciárna psychológia** (fáza vykonávací), ktorá sa orientuje na problémy spojené s výkonom trestu, predovšetkým na psychologické aspekty klasifikácie odsúdených, penitenciárnu diagnostiku, aplikáciu psychologických metód v procese zaobchádzania s páchatel'om, osobnosť odsúdeného a príslušníka ZVJS (vrátane výberu).

d) **Postpenitenciárna psychológia** (fáza reintegračná). Jej samostatnosť je sporná. Niektorí autori ju radia do psychológie poradenskej. Psychológ v tejto oblasti sa podieľa na skúmaní (diagnostike) osobnosti prepusteného z VTOS a na zaobchádzanie a terapiu s ním, ďalej na riešenie problému adaptácie po prepustení. V zahraničí spadajú do jeho kompetencií aj psychologické aspekty probácie (podmienečného odsúdenia s dohľadom) a parole (podmienečného prepustenia s dohľadom).

e) **Kriminologická psychológia**, ktorá sa z triedenia zdanlivo vymyká. Kriminológia však vytvára predpoklady pre formovanie racionálnej stratégie obmedzovania kriminality, teda pre trestnú politiku. Zaoberá sa teda psychologickými aspektmi kriminálneho správania (teóriami), prevenciou trestnej činnosti a viktimológiou, ďalej osobnosťou páchatel'a a psychologickými aspektmi sociálno-patologických javov súvisiacich s kriminalitou. Zahŕňa teda v sebe ostatné zmienené odvetvia forenznej psychológie a má viac teoretický a výskumný charakter, než aplikačný.

f) Niektorí autori ako relatívne samostatnú disciplínu vyčleňujú policajnú psychológiu. V ich chápaní sa zaoberá najmä výberom a výcvikom policajtov, výcvikom riadiacich pracovníkov a intervenciami v osobných krízach súvisiacich najmä s výkonom služby. Prakticky identickou problematikou sa zaoberajú taktiež penitenciárni psychológovia, pokiaľ ide o väzenský personál a do budúca je možné predpokladať systematickú účasť psychológov taktiež pri výbere a príprave sudcov a prokurátorov. Pri riešení týchto problémov sa významne uplatňujú poznatky z psychológie práce a organizácie. Aktuálne je vhodné spojiť tieto špecifické aktivity psychológov pod jednotný pojem **forezná personalistika**.

Nakoniec uvádzame aj **členenie forenznej psychológie podľa právnej náplne expertízy**, pretože forezní psychológovia sa ako znalci prizývajú k riešeniu sporných otázok v trestnoprávnom a občianskoprávnom konaní.

V **trestnom konaní** je znalec psychológ postavený najmä pred tieto úlohy:

— Pomocou klinickej a foreznopsychologickej diagnostiky prispieť k *objasneniu kriminogenézy* a posúdeniu *trestnej zodpovednosti* páchatel'a z hľadiska jeho duševného zdravia.

— Psychologicky *indikovať charakter nápravných opatrení, ochranných opatrení*, resp. ochranej liečby počas alebo i namiesto výkonu trestu.

— Prispieť k zhodnoteniu účasti obvineného na vyšetrovacích úkonoch a súdnom konaní. Ide najmä o posúdenie *spôsobilosti vypovedať* k vyšetrovaným trestným činom, *chápať*

zmysel trestného konania a zúčastníť sa súdneho pojednávania (vzhľadom na úroveň intelektu a pamäti, osobnostnú patológiu či aktuálne psychické ochorenie).

— Psychologicky zhodnotiť *vierohodnosť výpovedí svedkov a poškodených*, najmä ak ide o jedincov mentálne retardovaných, psychicky chorých alebo osobnostne abnormálnych. U maloletých sa forenzní psychológovia zúčastňujú výsluchov už v prípravnom konaní, aby sa viedli na úrovni primeranej psychickému vývinu dieťaťa a predišlo sa jeho narušeniu - psychotraumatizácii (napr. ak je dieťa svedkom násillia v rodine alebo obeťou pohlavného zneužitia).

— Uskutočniť psychologickú *analýzu motivačných alternatív trestného činu*, ktoré získavame štúdiom spisového materiálu a vyšetrovaním obvineného.

— Posúdiť podiel poškodeného na motivácii trestného činu, zhodnotiť rozsah poškodenia, prípadne indikovať terapeutické opatrenia (*viktimologická expertíza*).

— Posúdiť *prognózu resocializácie* u odsúdených.

— V prípadoch obvinení vznesených proti neznámemu páchatel'ovi závažnej trestnej činnosti sa na základe analýzy objektívnych stôp z miesta činu, resp. obeť, pokúsiť o hypotetické vytvorenie osobnostnej štruktúry, resp. aktuálneho psychického stavu v čase činu (tzv. *psychologický portrét*).

V občianskoprávnom konaní rieši psychológ najmä tieto znalecké problémy:

— Psychologické expertízy pri konaní v otázkach *spôsobilosti ku právnym úkonom* zastávať povinnosti a samostatne vykonávať práva občana ("svojprávnosť")

— Posudzovanie v sporných otázkach *indikácie právnych opatrení v prospech detí a mladistvých* (napr. umiestnenie v detskom domove či výchovnom ústave pre mládež).

— Psychologické *otázky rozvodových konaní*, najmä nespôsobilosti jedného z rozvedených rodičov vykonávať svoje práva, resp. stýkať sa s dieťaťom.

— Psychologické posudky *pri riešení adopcie, resp. jej zrušenia*.

— Riešenie sporných otázok *pracovnej spôsobilosti* (najmä vodičských oprávnení vo verejnej doprave), hodnotenie platnosti výpovede podanej v čase duševnej choroby.

— Prispieť k posúdeniu *právoplatnosti uzavretých majetkovoprávných úkonov* (dohôd, zmlúv, závetu) vzhľadom na duševný stav v čase právneho úkonu (Heretik, 2004).

Forenzný psychológ sa podieľa na riešení problémov vo svojej aplikačnej oblasti tromi druhmi činnosti: výskumom, diagnostikou a terapiou.

4. Etické problémy forenzej psychológie

Praktická činnosť forezného psychológa má významné etické aspekty a to tak v sfére diagnostickej (poznávacej), ako aj v oblasti modifikácie správania (aplikačnej).

Psychológ je pri svojom odbornom školení vedený k tomu, aby využil svoje poznatky na prospech klienta (pacienta). Forezný psychológ sa pri súdnej expertíze orientuje na získanie pokiaľ možno objektívnych údajov o klientovi, aby poskytol OČTK jeho maximálne objektívny obraz. Terapeutický aspekt pri tom rolu nehrá a ani hrať nemá. Pomoc klientovi v tomto prípade môže znamenať iba jediné – prispieť k objektívnemu posúdeniu prípadu a tak ku spravodlivému rozhodnutiu súdu.

Zreteľne táto dilema vystupuje pri porovnávaní forezného prístupu s klinickým. Ku klinikovi prichádza pacient dobrovoľne a očakáva od neho pochopenie a pomoc, pričom ku znalcovi – psychológovi je klient predvedený, obvykle nedobrovoľne, často s obavami a situácie pre neho znamená ohrozujúcu frustráciu. V lepšom prípade od neho očakáva pomoc v tom zmysle, aby bol uznaný za duševne chorého a následne – súdom – za nepríčetného. Podstatne odlišný je postoj klientov k obom odborníkom. Voči foreznému psychológovi je posudzovaný často nedôverčivý, čo značne sťažuje adekvátne posúdenie osobnosti. **Cieľom činnosti klinického psychológa je zmenšiť pacientove utrpenie, cieľom činnosti forezného psychológa je poznať osobnosť a zdroje jeho deviantného správania.**

Len v máloktoom z psychologických odborov môže chybné posúdenie klientovej osobnosti mať tak závažné dôsledky, ako vo forenzej psychológii. **Psychológ vo funkcii súdneho znalca môže v značnej miere ovplyvniť rozhodovanie súdu.** Subjektívne dáta, nedostatok sebakritiky, pokiaľ ide o vlastné schopnosti, profesionálne zručnosti a možnosti psychológie a z toho vyplývajúce chybné závery, môžu mať na jednej strane fatálne následky pre klientovu česť, majetok a život vôbec a na strane druhej môžu ohroziť spoločnosť nadbytočným zmnožením obetí. Skreslenie výsledkov psychologickkej explorácie a z toho chybné závery znaleckého posudku môžu vzniknúť týmito spôsobmi:

- **Protektívnym prístupom psychológa ku klientovi.** Protektívny postoj sa môže vyvinúť jednak na základe potreby vytvoriť pozitívnu atmosféru nutnú pre adekvátne vyšetrenie a psychológove nekontrolované schopnosti empatie, jednak na základe protiprenosu.

- **Odmietavým prístupom psychológa ku klientovi,** vyvíjajúcim sa na základe protiprenosu, tzn. na základe aktualizácie minulého, obvykle vytesneného, iracionálneho vzťahu k nejakej – pre psychológa významnej – osobe, ktorú klient svojím vzhlľadom,

správaním a pod. pripomína, či na báze negatívnej emócie spojenej s traumatizujúcim zážitkom, ktorú klientove kriminálne správanie aktualizovalo. Druhým zdrojom odmietavého prístupu môže byť predsudok, katatýmne myslenie (myslenie ovládané emóciami).

- Tretí možný spôsob skreslenia záverov psychologického posudku je – na rozdiel od zhora zmienených – eticky celkom jednoznačný a obvykle býva postihovaný trestným právom. **Ide o najrôznejšie motivované vedomé a zámerné uvádzanie nepravdivých informácií či už v snahe klientovi pomôcť alebo mu poškodiť.**

Ďalšími úskaliaми, ktoré môžu ohroziť objektivitu záverov psychologického posudku, sú **časový tlak a prekročenie kompetencií**. Psychológ, môže byť pribráný ako znalec k riešeniu prípadu v dobe, kedy hrozí uplynutie zákonnej lehoty pre väzbu a je vyšetrovateľom tlačný k dodržaniu zadaného termínu. Neadekvátne skrátenie vlastného vyšetrenia, neúmerná redukcia psychologického inštrumentária atď. objektivitu záverov výrazne ohrozujú. Inokedy môže byť psychológ pribráný k nedoriešenému prípadu s cieľom, aby vyplnil medzery v dôkazoch (časté pri posudzovaní vierohodnosti výpovede), aby preklenul slabé miesta vo vyšetrovaní a je tak v podstate nútený k tomu, **aby sa vyjadroval k právnym skutočnostiam. Oba tieto tlaky je psychológ v záujme zachovanie objektivitu svojho posudku povinný odmietnuť** (Neumann, Netík In: Netík, Netíková, Hájek, 1997).

Forenzný psychológ pracujúci v penitenciárnej alebo postpenitenciárnej oblasti sa popri diagnostickej činnosti orientuje taktiež aj na terapiu (zaobchádzanie) eventuálne na modifikáciu klientovho deviantného správania. Metódy, ktoré pritom používa, sú predovšetkým psychologické (psychoterapia, poradenstvo, krízová intervencia a pod.). **Žiadna z nich nesmie ponížovať ľudskú dôstojnosť alebo v iných sférach poškodzovať osobnosť, ani somatické, telesné zdravie klienta. Cieľom ich používania musí byť predovšetkým zmena sociálno-deviantného správania klienta a tak ochrana spoločnosti, v žiadnom prípade osobné uspokojenie psychológa. V tomto zmysle musí byť pre každé zaobchádzanie s delikventným jedincom zamerané iba a vždy na klienta, event. na jeho blízke sociálne okolie (rodinu), nikdy nie na terapeuta. Osobná zaangažovanosť v negatívnom zmysle zavinená neznalosťou, nedostatočným poznaním osobnosti klienta a jej možných porúch, vlastnými problémami a pod., je vždy hrubým porušením profesionálnej morálky psychológa** (Netík, Netíková, Hájek, 1997).

Otázky:

1. Definuj podľa vybraného autora, čo je to forenzná psychológia.
2. Aké je jej poslanie v oblasti práva?
3. Kam siahajú korene jej vzniku a aké poznatky nás ovplyvňujú dodnes?
4. Čím sa vyznačoval stredovek?
5. Kedy sa začali počiatky foreznej psychológie v novoveku?
6. Vyber si jedného autora z 18. storočia a uveď jeho myšlienky prispievajúce do oblasti práva a psychológie.
7. To isté v 19. storočí.
8. Aké myšlienky priniesol taliansky kriminológ Beccaria?
9. Čím sa stal významný Pinel?
10. Zhrň základné charakteristiky prvej etapy foreznej psychológie a uveď aspoň 2 autorov.
11. To isté v druhej etape.
12. To isté v tretej etape.
13. Opíš začiatky foreznej psychológie v bývalom Československu.
14. Kto je nestorom foreznej psychológie na Slovensku a čím prispel k jej rozšíreniu?
15. Opíš aktuálnu situáciu v oblasti foreznej psychológie na Slovensku.
16. Definuj členenie foreznej psychológie podľa jednotlivých fáz aplikácie práva.
17. Definuj kriminologickú psychológiu.
18. Čím sa zaoberá forezná personalistika?
19. Aké úlohy plní psychológ znalec v trestnom konaní?
20. Aké úlohy plní psychológ znalec v občianskoprávnom konaní?
21. Opíš etické problémy foreznej psychológie.
22. Opíš 3 spôsoby najčastejších chýb psychológa pri vypracovávaní záverov znaleckého posudku.